

Primljeno: 19. 9. 2022.

Prihvaćeno za štampu: 5. 10. 2022.

Emma Šahinović, bachelor socijalne pedagogije i duhovne skrbi

Univerzitet u Bihaću

Islamski pedagoški fakultet

E-mail: emma_sabinovic@hotmail.com

SOCIJALNE GRUPE I VODSTVO U ZATVORSKIM USTANOVAMA

SAŽETAK

Socijalne grupe formirale su se najprije zbog uspješnijeg preživljavanja pojedinca, a kasnije zbog potrebe za bliskošću i udruživanjem s drugima, odnosno zbog afilijativnog i gregarnog motiva. Osnovni cilj ovog rada jeste prikazati način nastajanja i formiranja socijalnih grupa unutar zatvorske ustanove, a u radu se bavimo i određenjem pojma vođstva i odabira vođe u zatvorskim ustanovama, naglašavajući složenost i specifičnost koncepta vođstva u ovom okruženju. Vođe socijalnih zatvorskih grupa jesu obično pojedinci koji imaju relativno stalan boravak u zatvoru, a izbor vođe u ovakvoj sredini razlikuje se od izbora vođe u slobodnim grupama, pri čemu posebno značajnu ulogu imaju osobine ličnosti vođe.

Ključne riječi: *socijalne grupe, zatvorska ustanova, vođstvo, vođa grupe*

Uvod

Socijalna grupa može se definisati kao dva ili više lica koja ispunjavaju sljedeće uslove: odnosi među članovima su uzajamno zavisni - ponašanje bilo kojeg člana utiče na ponašanje svakog drugog člana, članovi imaju zajedničku ideologiju – skup vjerovanja, vrijednosti, normi koje regulišu njihovo uzajamno ponašanje (Krech i drugi, 1972). Socijalnu grupu možemo opisati i kao skup pojedinaca koji se privremeno ili trajno sastaju s određenom svrhom međusobno komunicirajući, vođeni istim standardima, idealima i principima, poštujući norme ponašanja koje vladaju u grupi (Mejovšek, 2002),

odnosno socijalnu grupu čine ljudi koje međusobno povezuje zajednički cilj (Milosavljević, 2005).

Istraživanja o socijalnim grupama neminovno se bave pitanjem, odnosno određivanjem pojmova poput vođenja ili vođstva, rukovođenja, upravljanja socijalnim grupama. Ne postoji jedna, jedinstvena definicija vođstva. Mnogi istraživači i naučnici koji su se bavili ovom tematikom ponudili su vlastite osvrte i mišljenje u vezi s vođstvom i vođenjem, bilo da se radi o vođenju u neformalnim, političkim, liderskim ili nekim drugim grupama. House i saradnici (1999), naprimjer, navode da je vođenje sposobnost nekog pojedinca da utiče, motiviše i osposobi druge da doprinose učinkovitosti i uspjehu organizacije. Prema Yuklu (2008), osoba od koje se očekuje da izvodi specijaliziranu ulogu vođenja naziva se vođom, dok Tomić i Glavač (2019) ističu da se vođa ne imenuje, ne bira niti se postavlja - vođom se postaje ako se posjeduju sposobnosti vođe. Općenito se vođa može definisati kao osoba koja upravlja drugima i utječe na njihova mišljenja i ponašanje, a taj status postiže svojim primjerom kojim ukazuje na to koje je ponašanje poželjno ili izaziva divljenje svojih sljedbenika reputacijom vezanom uz djelovanje (Clemmer, 1938).

U ovom radu bit će prikazani procesi nastanka socijalnih grupa, uz imenovanje vrsta grupa te klasifikacija i kriterija na temelju kojih su klasifikacije formirane. S obzirom na to da se raspravlja o ulozi i značaju socijalnih uloga u posebnoj, zatvorskoj sredini, uporedit ćemo primjenjivost i održivost socijalnih procesa u ovim okolnostima. Budući da vođstvo u zatvorskim ustanovama pokreće sve ostale, kako negativne tako i pozitivne reakcije i odgovore, prikazat ćemo i na koji način se postaje i ostaje vođa u zatvorskim ustanovama.

Nastanak i vrste socijalnih grupa

Klasifikacija socijalnih grupa može se izvršiti na osnovu više kriterija (Milosavljević, 2005). Prema interakcijama, razlikujemo primarne i sekundarne grupe. Primarnim socijalnim grupama nazivamo one grupe gdje postoji direktna interakcija među članovima, licem u lice (porodica, školski razred, radna okolina ili grupa i sl.), dok interakcija licem u lice nije karakteristika sekundarnih grupa, gdje se u fokusu nalaze zajednički ciljevi, interesi i brojnost članova. Socijalne grupe mogu se podijeliti i prema veličini, gdje razlikujemo velike i male grupe

te prema trajanju (kratkotrajne i trajne). U strukturisane socijalne grupe se ubrajaju sve one grupe koje imaju formalizovane odnose, utvrđeno članstvo, ciljeve, aktivnosti i prostor u kome djeluju. Nestrukturisane grupe, pak, predstavljaju slučajne grupe individua koji imaju određeni zajednički cilj i karakteriše ih anonimnost članova, neorganizovanost, nepostojanje grupne strukture, nestalnost u ponašanju, nedefinisana odgovornost za ponašanje članova.

Socijalne grupe posjeduju izvjesne univerzalne funkcije koje su od značaja za sve njene članove. Prema Forsythu (1999), može se govoriti o pet velikih funkcija socijalnih grupa: pripadanje drugima, intimnost, stvaranje, stabilnost i adaptabilnost. Socijalna grupa pruža priliku kontakta s drugim osobama, grupama, organizacijama, kao i mogućnost stvaranja socijalnih mreža. Na taj način realizuju se socijalni motivi ličnosti, poput motiva afilijacije, gregarnog, motiva pripadanja i orijentacije prema drugima.

Emocionalna dimenzija koju pružaju socijalne grupe putem razvijanja prijateljstava s drugim ljudima, intimnosti i sl., izuzetno je važna za svakog čovjeka. Prema Baumeistoru i Learyju (1995), većina normalnih ljudi ima neprestanu potrebu za toplinom, socijalnom podrškom, familijarnošću, srdačnošću, interakcijom s pozitivnom emocionalnom valencijom. Sve se to može ostvariti, isključivo, u socijalnoj grupi. Ova funkcija socijalne grupe značajna je za nastanak, razvoj i opstanak većine socijalnih grupa. Motivacija svakog pojedinca na rad i stvaralaštvo, orijentacija na određene aktivnosti, postizanje uspjeha moguća je samo u okviru socijalne grupe. Socijalna grupa omogućuje osobi da u određenim životnim situacijama smanji ili redukuje osjećanje straha, krivice, ranjivosti te da asimilira i intenzivira samopoštovanje, poveća snagu, zaštitu, zadovoljstvo i relaksiranost. Motive i potrebe zbog kojih pojedinac ulazi u već ranije formirane grupe Shaw (1981) je podijelio na motive i potrebe koje se zadovoljavaju samim time što pojedinac postaje član određene socijalne grupe i motivi i potrebe za čije zadovoljenje grupa služi kao instrument.

Milosavljević (2005) kao razloge uključivanja u ranije formirane grupe navodi prinudu, socijalni pritisak i motive pojedinca. Prinuda zbog koje se pojedinac uključuje u ranije formirane socijalne grupe može biti prirodna i socijalna. Prirodnom prinudom pojedinac može postati svojim rođenjem, odnosno na osnovu svog porijekla, dok se u socijalne

prinude ulazi na osnovu već formiranih socijalnih grupa (uključivanje u školu, vojsku, bolnicu i slično). Socijalni pritisak da se pojedinac priključi određenoj socijalnoj grupi se vrši pomoću različitih sredstava uvjeravanja (molba, savjet, uvjerenje i preporuka) i prinude (nagrada, obećanje, prijetnja i kazna).

Socijalne grupe unutar zatvorske ustanove

Specifičan problem zatvorskih ustanova predstavlja upravo udruživanje zatvorenika u neformalne grupe. Krech i Crutchfield (1948) pojmom grupe označavaju dvije ili više osoba koje imaju neki eksplicitni psihološki odnos jedna prema drugoj. To znači da za svakog člana grupe drugi članovi moraju postojati na neki manje ili više neposredan psihološki način, tako da njihovo ponašanje i njihove karakteristike na njega utječu.

Mejovšek (2002) naglašava da je za funkcionisanje grupe važna njezina homogenost ili kohezivnost. Pojedinci unutar socijalnih grupa u zatvorskim ustanovama grupišu se prema statusu koji može biti pripisani ili stečeni. Pripisani status determinisan je osobinama koje su karakteristične za pojedinca (rasa, dob, inteligencija) a stečeni status zatvorenici stiču tokom boravka u zatvoru putem svojih uspjeha, izbora, sposobnosti itd. Zatvorenike okolina obično tretira na drugačiji način ovisno o njihovom statusu.

Caldwell (1956) navodi da se zatvorska zajednica općenito sastoji od brojnih grupa zasnovanih na statusu, koje se mogu razvrstati u kaste i klase. Gornja kasta sastoji se od osoblja zatvora koje očekuje poslušnost i poniznost donje kaste koju čine zatvorenici. Članovi donje kaste javno podliježu očekivanjima gornje kaste, donekle skrivajući neprijateljstvo prema njoj, što omogućuje da zatvorski sistem, bar naizgled, funkcioniše u skladu sa svojom svrhom. Odnosi među ovim kastama službeni su i ne-lični, a članovi suprotne kaste doživljavaju se stereotipno. U savremenim zatvorima vrste i broj kriminalno orijentisanih grupa daleko su šire od zatvorskih bandi i uključuju grupe koje ugrožavaju red te sigurnost i zatvorenika i čuvara zatvora. Grupe koje su prijetnja sigurnosti ometaju cjelokupno funkcionisanje zatvorskih programa i sistema, predstavljaju prijetnju drugim zatvorenicima i osoblju te narušavaju stepen kvalitete života unutar penoloških ustanova. Fleisher (2005) ističe da su neke od njih domaći i

strani teroristi, mrzilačke skupine (engl. *hate groups*), kriminalne motorističke grupe i dr. Jedan od najvećih problema koji je posebno naglašen za članove takvih grupa jeste njihova radikalizacija, odnosno promovisanje radikalnih i terorističkih ideala, što je sve češća pojava u zatvorima.

McGloin (2007) naglašava važnost razumijevanja *push* faktora koji „guraju“ (npr. potreba za zaštitom) i *pull* faktora koji „vuku“ (npr. povećani socijalni status) pojedinca ka učlanjenju u grupu koja predstavlja sigurnosnu prijetnju. Kako bi osigurali vlastitu fizičku sigurnost u zatvorima gdje je kontrola nad kriminalom i nasiljem među zatvorenicima slaba i gdje se rutinski narušavaju građanska prava zatvorenika, zatvorenici formiraju klike (Fleisher i Decker, 2001). Ženske socijalne grupe također se mogu formirati u bande i druge slične grupe koje predstavljaju prijetnju sigurnosti. Ovdje teritorijalna i nasilna dimenzija nije toliko razvijena, za razliku od muških članova bandi, premda i ženske bande služe kao podrška svojim članovima, na različite načine (Ruddell i Scott, 2011). Sukobi unutar ženskih bandi pripisuju se pojedincima, ne cijeloj grupi, jer ženske bande obično ne dosegnu brojno članstvo niti sveprisutnost koje obično imaju muške bande.

Možda najproblematičniji aspekt postojanja ovakvih grupa (muških i ženskih) je činjenica da zatvor dugoročno povećava koheziju bandi i regrutaciju novih članova, iako je dobro kratkoročno rješenje za zaustavljanje nasilja za koje su odgovorne bande u zajednici (Shelden, 2005). Članovi socijalne zatvorske grupe imaju presudnu ulogu kada je u pitanju njeno osnaživanje. Njihova zavidna organiziranost koja je često posljedica dobro posložene hijerarhijske strukture predstavlja još jednu u nizu karakteristika kojoj je potrebno posvetiti veliku pažnju. One obično imaju vođu koji nadgleda vijeće članova koje donose konačne odluke grupe (Fleisher i Decker, 2001). U njima postoji hijerarhija označena činovima, stoga više sličje organizovanim kriminalnim grupama, nego uličnim bandama s kojima su povezane (Griffin, Pyrooz i Decker, 2013). Knox (1998, prema Carlson, 2001) navodi da su bande problematičnije što im je jača i povezanija centralna struktura vođstva koja nadzire i kontroliše ostatak članova. Međutim, iako vođstvo ovakvih grupa donosi velik ugled (McGloin, 2007), većina

članova neke bande ne pokazuje aspiracije za ovu ulogu (Fleisher i Decker, 2001).

Vođstvo u socijalnim grupama

Kada razmatramo ulogu vođe, neminovno postavljamo pitanje: šta čini dobrog vođu? Odgovor na pitanje šta čini dobrog vođu pruža niz teorija, a između ostalih i *teorija velikih ljudi* (Aronson, Wilson i Akert, 2002), prema kojoj osobu dobrim vođom čine osobine ličnosti nezavisno od situacije u kojoj se osoba nalazi. Ova teorija svoje uporište nalazi u tzv. "zdravorazumskim" zaključcima, od kojih se ističu sljedeći: u stvarnom životu velikim vođama je postao samo mali, neznatan broj pojedinaca, nadalje postoje osobe koje su imale ulogu vođe u svakoj sredini, ali i postoje osobe koje posjeduju ogromne intelektualne sposobnosti, zavidno porijeklo i visoko obrazovanje, međutim nisu nikada postale vođa. Putem nabrojanih, ali i mnogobrojnih sličnih zdravorazumskih zaključaka, pokušava se dokazati da postoje urođene osobine ličnosti koje posjeduju samo izuzetni pojedinci i koje ih čine vođama.

Gardner (1990), proučavajući rukovodioce u velikom broju sjevernoameričkih organizacija, došao je do zaključka da postoje određene osobine ili atributi koje posjeduju ljudi koje im omogućuju da budu rukovodioci u jednim ili drugim situacijama - fizička vitalnost, izdržljivost, inteligencija, spremnost da prihvate odgovornost, kompetentnost u zadatku, razumijevanje potreba drugih, vještina u ophođenju s ljudima, potreba za postignućem, kapacitet za motivaciju, odlučnost, spremnost na rizik, sposobnost da pobijedi, sposobnost za odlučivanje, pouzdanost, zahtjevnost, dominacija i prilagodljivost. Na osnovu tog seta osobina, Gardner (1990) definiše vođstvo kao proces uvjeravanja ili davanja primjera pomoću koga neka individua motiviše grupu da slijedi njene ciljeve i ciljeve grupe.

Aronson, Wilson i Akert (2002) ističu da je Dean Simonton (1987, 1992) prikupio podatke o stotinu osobnih obilježja svih američkih predsjednika, poput njihovog porijekla, obrazovnih iskustava, zanimanja i osobina ličnosti. Među ovim varijablama su samo visina, veličina obitelji i broj knjiga koje je predsjednik objavio prije preuzimanja dužnosti korelirale s time koliko je predsjednik bio učinkovit za vrijeme mandata (prema ocjeni historičara). Preostalih 97

obilježja, uključujući i osobine ličnosti, uopće nije bilo povezano s efikasnošću vođenja. Neuspjeh teorije velikih ljudi nipošto ne znači da osobine ličnosti nisu važne za efikasno vođenje, već trebamo razmotriti i druge teorije i segmente dobrog vođstva.

S aspekta socijalne situacije, važna je situacija ili okolnost u kojoj se vođstvo odvija. Naime, potrebno je biti prava osoba u pravo vrijeme u pravoj situaciji. *Situaciona teorija vođenja* (Milosavljević, 2005) determiniše situaciju ili okolnost kao glavnu odrednicu na osnovu koje osoba postaje vođom, zanemarujući osobine ličnosti koje posjeduje. Sljedbenici ove teorije argumentiraju da su pojedinci u određenoj situaciji koja je bila pogodna za vođstvo - bili dobre vođe, sve dok se ta situacija nije promijenila. Prema ekstremnom shvatanju pomenute koncepcije, svaka osoba može postati vođa, a sve zavisi od situacije u kojoj se nađe. Tako npr., ukoliko nekog postavimo za vođu grupe, već sama situacija postavljanja utiče na promjenu ponašanja (osoba se počinje ponašati kao vođa), ali se, također, i drugi članovi grupe mijenjaju shodno očekivanju date situacije. Situacione teorije su naglasile važnu činjenicu da realna situacija, okolnosti u kojima egzistira, kao i sama socijalna grupa igra važnu ulogu, a u nekim i odlučujuću, da pojedinac, član socijalne grupe postane vođa. Međutim, bez obzira na navedeno, situacione teorije se ne mogu uzimati kao teorije koje mogu u potpunosti objasniti nastanak vođstva u grupi.

Ponašajna teorija vođe (Milosavljević, 2005) zalaže se da je ponašanje osobe odrednica ključna za dobijanje pozicije i/ili uloge vođe u socijalnoj grupi. U literaturi se navode četiri stila ponašanja rukovodioca: usmjerenost na zadatak, usmjerenost na ljude, direktivni rukovodilac i participativni rukovodilac. Vođa usmjeren na zadatak socijalnu grupu i aktivnosti unutar nje posmatra samo kao instrument za postizanje određenog cilja ili zadatka kojemu teži. Maksimalno je angažovan za stvaranje visokog stepena produktivnosti i efikasnosti u izvršavanju zadataka unutar grupe. Vođa usmjeren na ljude u fokus svog interesovanja postavlja članove svoje grupe, odnosno njihove potrebe, mišljenja, stavove i tome slično, dok grupne zadatke i ciljeve stavlja u drugi plan. Milosavljević (2005) dalje navodi da rukovodilac ponašajno usmjeren na ljude ponaša se tako da socijalnoj grupi pristupa s humanističkog aspekta, odnosno da gleda na članove grupe kao ljude i za njega su važne njihove potrebe, interesi, problemi, razvoj i slično.

Direktivni vođa je onaj koji putem mnogobrojnih naredbi i direktiva očekuje bespogovorno izvršavanje istih od strane članova socijalne grupe, za razliku od participativnog vođe koji se zalaže za aktivno učešće svih članova grupe u donošenju grupnih odluka i planiranju zajedničkih aktivnosti, uz njegovanje ravnopravnosti i jedinstvenosti.

Unutar *Transformacione teorije vođstva* (Milosavljević, 2005) potrebno je napraviti distinkciju između transformacionih i transakcionih teorija. Transakcione teorije vođu determinišu kroz prizmu njegovog interesovanja za rad i promovisanja svemu onome što vodi do profita. S druge strane, transformacione teorije vođu definišu kao onu osobu koja putem svog truda i zalaganja, stavljaajući svoje lične interese u drugi a interese grupe u prvi plan, stvara takvu atmosferu produktivnosti i efikasnosti unutar grupnih procesa. Transformacioni rukovodilac, prema Milosavljeviću (2005), svojim neformalnim autoritetom, koji je utemeljen na preferenciji osobina, svojom harizmatičnošću, podređivanjem svojih ličnih interesa za dobro socijalne grupe ili društva - vodi socijalnu grupu.

Stilovi vođstva u socijalnim grupama

Razlikujemo tri osnovna stila vođstva u socijalnim grupama: autokratski ili autoritarni stil vođenja, demokratski stil vođenja i laize faire stil vođenja socijalnih grupa (Milosavljević, 2005). Autokratski stil predstavlja vođenje u kojem osoba koja zauzima ulogu vođe samostalno i bez bilo kakve vrste participacije ostalih članova, određuje zadatke, kontroliše izvršavanje istih, očekuje bespogovornu poslušnost i ne dopušta da mu bilo koji član preispituje odluke. Autokratski vođa zahtijeva poslušnost bez pogovora i svoju subordinaciju u socijalnoj grupi. Ovakav stil vođenja možemo pronaći kod diktatora koji putem sile preuzmu vlast i upravljaju velikom socijalnom grupom ljudi. Suštu suprotnost predstavlja demokratski stil vođenja, koji podrazumijeva aktivno učešće svih članova grupe u donošenju odluka i planiranju grupnih aktivnosti, istovremeno stvaraju atmosferu dobrih međuljudskih odnosa unutar socijalne grupe. Demokratski vođa delegira ovlaštenja kompetentnim članovima grupe i organizuje aktivnosti u grupi tako da one kruže od njega do pojedinca i obrnuto. Zadatke raspodjeljuje na bazi racionalnih kriterija, organizuje stalnu difuziju informacija u grupi i omogućuje pristup sredstvima grupe za

sve članove. Ukoliko se vodi pomenutim vrijednostima, ovakav vođa može biti profesor odjeljenja koji demokratskim stilom vodi svoje odjeljenje (mala socijalna grupa). Stil slobodne volje ili *laissez faire* karakteriše vođu koji je, zapravo, vođen od strane drugih; prisutno je nepostojanje jasnih zaduženja i zadataka, kao i odsustvo pohvale ili kazne za rad unutar grupe. Ovaj stil rukovođenja podrazumijeva da se u grupi od strane vođe ne vrši direktno davanje naloga, direktna kontrola aktivnosti. Zadatak onoga ko nominalno vodi grupu je da vrši registraciju šta se dešava, a ne da kontroliše, usmjerava ili naređuje.

Vođstvo u zatvorskim ustanovama

Pojavu socijalnih grupa u zatvorskim ustanovama od velikog je značaja istraživati prvenstveno zbog uticaja kojeg imaju na cjelokupni boravak zatvorenika u zatvoru, procese rehabilitacije i resocijalizacije i konačno, uticaj na osoblje i stručnjake koji su u direktnom kontaktu kroz tretman i rad sa zatvorenicima. Ove grupe su, dakako, važne za zatvorske ustanove ponajviše iz razloga što se njihovim praćenjem i indirektnim kontrolisanjem može postići pozitivna psihosocijalna klima zatvora.

U grupama gdje vođa ne umije voditi i gdje je i on sam vođen i prepušten različitim spoljašnjim djelovanjima (naprimjer, ne brine o pravima drugih zatvorenika koje predstavlja), ovo neadekvatno i pogrešno vođenje, će biti prepoznato od strane drugih zatvorenika i vjerovatno rezultirati napuštanjem grupe, potom ovi članovi postaju direktna konkurencija i prijatnija jer poznaju slabosti i same grupe, ali i vođe grupe (Sulejmanović, 2022).

Ukoliko je zatvorenik nestabilan, nesiguran, pretjerano osjetljiv i impulsivan potrebno je poduzeti određene korake kako bi se poboljšalo njegovo cjelokupno stanje i postigla emocionalna stabilnost. Važno je strpljivo i predano raditi s takvim zatvorenicima, provoditi ih kroz mnogobrojne treninge koji redukuju i umanjuju ispoljavanje agresivnosti ali, u istoj mjeri, posvetiti se radu usmjerenom prema prepoznavanju, prihvatanju i kontrolisanju određenih emocija. Za vođstvo unutar zatvora potreban je emocionalno stabilan vođa koji je u stanju da uspješno kontroliše i vlada svojim negativnim emocijama, koji je u stresnim situacijama staložen i umije reagovati na odgovarajući način.

Detekcija i stimulisanje pozitivnih i društveno poželjnih osobina ličnosti od velikog je značaja kako za daljnji tok tretmanskih aktivnosti, tako i za ostale uposlenike zatvorske ustanove koji imaju direktan ili indirektan kontakt sa zatvorenicima, jer će se paralelno s tim zatvorenci naučiti pridržavati postojećih pravila i normi zatvora. Kako bi vođa unutar zatvora imao članove grupe koji se pridržavaju svih pravila i propisa koje postavi, recipročno tome, on se mora na prvom mjestu pridržavati svih procedura te biti odgovaran i savjestan.

Istraživanje koncepta vođstva u zatvoru vrlo je kompleksno jer je javno ponašanje zatvorenika kontrolisano propisima institucije, ali i zbog jedinstvenosti grupnog života u zatvorima (Clemmer, 1938). Izrazito je teško dati preciznu definiciju vođstva s obzirom na veliki broj raznovrsnih situacija u kojima vođe djeluju, a naročito u vrlo složenoj zajednici poput zatvorske ustanove. Ono na što ukazuju različita istraživanja vođa grupa u zatvorima (Šakić, 1986; prema Mejovšek, 2002; Pollock, 2005) je da se to vođstvo prilično razlikuje od vođstva grupa u zajednici na slobodi. Glavna razlika između vođa u zatvorima i vođa u zajednici na slobodi vezana je uz njihove ciljeve (Clemmer, 1938). Izuzetak predstavljaju konfliktne situacije kao i vođe grupa koje su označene kao prijetnja sigurnosti unutar zatvora. Učiniti boravak i vrijeme u svakodnevnim situacijama u zatvoru je jedini cilj kojem vođa i članovi njegove grupe teže. Onog trena kada dođe do prestanka „kreiranja“ novih ideja, tada dolazi do biranja novog vođe. S obzirom na to da uslovi u kojima živi većina zatvorenika često podupiru individuaciju i površnost odnosa (zbog čestih izmjena u zatvoreničkoj populaciji i strogih pravila ponašanja u zatvorima), ne čudi da su funkcije ovakvih vođa u zatvorima često manje važnosti i kraćeg trajanja nego u zajednici na slobodi (Clemmer, 1938). Još neki izvori tih razlika su nepostojanje konsenzusa o zajedničkom cilju te dijeljenje zatvorske zajednice u male neformalne grupe ili klike (Caldwell, 1956). U skladu s tim, Clemmer (1938) zatvorskog vođu definiše kao osobu koja u relativno kratkom vremenskom razdoblju vodi i kontroliše manje važna mišljenja i ponašanje svoje grupe vlastitim ponašanjem koje grupa u tom razdoblju odobrava. Vođa ima zavidnu ulogu sve do momenta raspadanja grupe, kada se obično njegovo ponašanje ne slaže s očekivanjima ostalih članova, a na njegovo mjesto dolazi novi vođa koji svojom reputacijom dobija zaslužen status u grupi, sve dok se njegovo ponašanje ili vrijednosti unutar socijalne grupe ne izmijene.

Vođe ponekad vode proteste, ali nakon nemira i ponovne prilagodbe nakon sukoba vrijednosti zatvorenika se mijenjaju, a odnosi unutar grupe još više slabe (Pollock, 2005). Jasno je da takve situacije, također, pridonose promjenama u vođstvu pa se može zaključiti da su situacijski faktori važna odrednica prirode grupnog života u zatvorima i prirode njihovih vođa (Clemmer, 1938). Osim toga, rezultati Akersova (1977), istraživanja pokazuju da i sama vrsta zatvora (odnosno psihosocijalna klima koja u njemu vlada), također, utiče na vrstu vođstva grupa u zatvorima. Kada je riječ o izboru vođe grupe, istraživači su se konfrontirali u dvije zasebne skupine – jedni naglašavaju osobine ličnosti, a drugi situacije (Mejovšek, 2002).

Kada govorimo o neformalnim grupama unutar zatvora, koje su više prisutne i karakteristične, možemo uvidjeti još neka od obilježja vođa njihovih grupa. Schrag (1954) je u svom istraživanju ispitivao karakteristike vođa i njihovih sljedbenika te utvrdio da su vođe kriminalno zreli pojedinci (imaju i duži zatvorenički staž) koji imaju relativno stalan boravak u zatvoru (te su im izrečene duže kazne), ali i navike agresivnog ponašanja i kršenja propisa. Također je uočio da, općenito, vođe i njihovi sljedbenici dijele neka obilježja jer se udružuju i međusobno biraju prema sličnosti (npr. rasnoj, etničkoj, religijskoj, kriminalnoj). Što se tiče vođa bandi, Fortune (2003) je u svom istraživanju zaključila da vođe bandi osim sličnosti sa sljedbenicima obično karakterizira i korištenje prisile i moći. Ipak, samo postizanje statusa vođe najčešće je postupan i nemjerljiv proces, a nekad može biti rezultat sukoba unutar grupe (Clemmer, 1938). Neki zatvorenici neuspješni su u postizanju statusa vođe, iako ga žele. Uobičajeni razlozi za to su karakterne mane pojedinca koje ne odgovaraju toj ulozi te upitnost „programa“ kojeg podupiru (npr. ponašanja koja nisu popularna među zatvorenicima, poput bliske suradnje s osobljem zatvora) ili jednostavno manjak potrebe za postojanjem vođe u nekom razdoblju (Pollock, 2005).

Situacijska koncepcija izbora vođe naglašava uticaj situacije i sticaj okolnosti koje mogu pogodovati pri izboru određene osobe za vođu (Mejovšek, 2002). Prema ekstremnom shvatanju pomenute koncepcije, svaka osoba može postati vođa, a sve zavisi od situacije u kojoj se nađe. Tako npr., ukoliko nekog postavimo za vođu grupe, već sama situacija postavljanja utiče na promjenu ponašanja (osoba se počinje ponašati

kao vođa), ali se također i drugi članovi grupe mijenjaju shodno očekivanju date situacije. Mann (1959, prema Rot, 1983) navodi sedam psiholoških karakteristika vođe: intelektualna superiornost, maskulinitet (muškost, odlučnost, čvrstina, samopouzdanje), prilagodljivost (fleksibilnost), težnja za dominacijom, ekstraverzija, interpersonalna senzitivnost (sposobnost prosuđivanja tuđih motiva, stavova i namjera) i smanjena konzervativnost (progresivnost). Mejovšek (2002), ističe da bi se ovaj popis mogao dopuniti s još nekim obilježjima, poput organizacijske sposobnosti, upornosti, verbalne sposobnosti, odgovornosti (sposobnosti preuzimanja odgovornosti) te atraktivnog fizičkog izgleda. Mejovšek (2002) podsjeća da u sociološkoj studiji američkih kaznenih zavoda tridesetih godina Clemmer (1938) opisuje vođe kao nešto inteligentnije od članova grupe, mlađe dobi i kao teže prijestupnike. Na osnovu ispitivanja pripadnosti primarnoj grupi, Clemmer je utvrdio sljedeće:

1. potpuna pripadnost primarnoj grupi ("čovjek klike"),
2. djelomična pripadnost primarnoj grupi ("grupni čovjek"),
3. poluosamljeni zatvorenici ("poluosamljeni čovjek"),
4. potpuno osamljeni zatvorenici ("potpuno osamljeni čovjek").

Zatvorenici su svjesni da postoje mnoge druge neformalne grupe unutar zatvora te da uz njihovu zajedničku koordinaciju mogu proizaći različiti vidovi međusobne pomoći tokom kriznih situacija, planova za bjekstva, pobuna i slično. Međutim, zatvorski formalni sistem provodi strogu disciplinu te je povezanost neformalnih grupa u velikoj mjeri umanjena i oslabljena. Ipak, ni u kom slučaju se ne smije ignorirati postojanje neformalnih grupa jer one predstavljaju realnu opasnost za formalni zatvorski sistem. Mejovšek (2002) ističe da kada neformalne grupe žele preuzeti vlast od formalnih grupa, mogu se razviti prikriveni sukobi ili pak javna netrepeljivost između njih. Kada pomenuti sukobi postanu izrazito veliki, dolazi do sprovođenja aktivnosti od strane neformalnih grupa u tajnosti ili čak ilegalnim putem. Pored toga, može doći i do pojave raznih sukoba unutar različitih neformalnih grupa. Polazeći od visine troškova prevencije i uopće društvene reakcije na kriminalitet, kao jedna od najisplativijih i najdugoročnijih investicija u postojećim i dostupnim programima penalne rehabilitacije i prevencije recidivizma čini se ulaganje u obrazovanje osuđenika (Jovanić i Petrović, 2017).

Konformizam je vrlo izražajan u socijalnim grupama unutar zatvorskih ustanova, gdje se pojedini zatvorenici konformišu s ostalim zatvorenicima i vođom grupe, kako bi bili prihvaćeni od strane te grupe te kako bi dobili potrebnu zaštitu i pripadnost unutar nje. Zatvorenici se pritom pokoravaju autoritetu, odnosno vođi grupe u izvršavanju svih naredbi i zadataka koje dobiju od njega. Mogli bismo kazati kako je konformizam alat za postizanje ciljeva kojima zatvorenik teži, jer mu pripadnost određenoj socijalnoj grupi može donijeti razne benefite i pogodnosti unutar zatvorske ustanove.

Zaključak

Pojava priključivanja u grupe ranije se prvenstveno odnosila na mogućnost ostvarivanja prednosti u preživljavanju (uspješniji lov, briga za potomke, pronalazak partnera), a kasnije se veže za osjećaje pripadnosti i integriranosti čime se zadovoljava niz bazičnih ljudskih potreba. Kao što je u radu navedeno, socijalne grupe unutar zatvorske ustanove formiraju se pod okriljem različitih motiva. S jedne strane, pojedinim zatvorenicima pripadanje određenoj grupi pruža niz pogodnosti poput zaštite, dok se s druge strane vrši grupacija s obzirom na lične karakteristike poput rase vjere, ali i političke ili druge opredijeljenosti.

Određivanje pojmova poput vođenja ili vođstva, upravljanja socijalnim grupama, rukovođenja i slično, predmet je mnogobrojnih istraživanja o socijalnim grupama što je ujedno jedan od razloga nepostojanja jedinstvene definicije vođstva. Ovome doprinose razne okolnosti u kojima vođe djeluju kao i specifičan koncept vođstva u zatvoru koji se razlikuje od vođstva na slobodi prvenstveno zbog ciljeva kojem vođe i članovi grupe teže. Veliki broj istraživanja ukazuje da su za vođe zatvorskih grupa birane osobe koje dijele slična obilježja kao i članovi te grupe. Pored toga, vođe grupa su osobe koje imaju duži zatvorenički staž i afinitet ka agresivnom ponašanju i nepoštivanju zatvorskih normi. Vođstvo u zatvorskoj ustanovi u vezi je s determinantama koje određuju koja osoba će biti odabrana za vođu grupe, bilo da su to osobine ličnosti, bilo da se sagleda ključna situacija u kojoj se vođenje odvija.

U ovom radu izdvojeni problem – način nastajanja i opstajanja grupa u zatvorskim ustanovama i vođa koje tim grupama upravljaju – tretiran je

iz perspektive socijalnog pedagoga. Nastojali smo, uz uvažavanje relevantnih i aktuelnih saznanja iz psihološke literature, ponuditi kritički osvrt na potencijalne izazove s kojima bi se socijalni pedagog kao stručni saradnik u zatvorskoj ustanovi mogao suočiti te smo priložili komentare na rezultate do kojih su došli raniji istraživači koji su se bavili ovim pitanjem. Ipak, ovim radom ne zadovoljava se potreba za odgovorima na pitanja o djelovanjima socijalnih grupa, nego se otvaraju novi istraživački ciljevi na koje bi svoju pažnju trebali usmjeriti svi oni koji su dio tima predviđenog za rad sa zatvorenicima u smislu njihovog prilagođavanja na zatvorsko okruženje, a kasnije i za njihovu rehabilitaciju i povratak u socijalne grupe koje su im značajne, koje na njih djeluju i na koje oni sami djeluju.

LITERATURA

- Akers, R. L. (1977) Type of Leadership in Prison: A Structural Approach to Testing the Functional and Importation Models. *The Sociological Quarterly*, 18 (3), 378-383.
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2002) *Socijalna psihologija*. Zagreb: Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta, MATE d.o.o.
- Baumeister, R. F., i Leary, M. R. (1995) The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.
- Caldwell, M. G. (1956) *Group Dynamics in the Prison Community*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 46 (5), 648-657.
- Carlson, J. (2001) Prison nursery 2000: A five year review of the prison nursery at the Nebraska Correctional Center for Women. *Journal of Offender Rehabilitation*, 33(3), 75-97.
- Clemmer, D. (1938) Leadership phenomena in a Prison Community. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 28 (6), 861-872.
- Fleisher, M. (2005) *The culture of prison sexuality and rape*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Fleisher, M. S. & Decker, S. H. (2001) An Overview of the Challenge of Prison Gangs. *Corrections Management Quarterly*, 5 (1), 1-9.
- Forsyth, D. R. (1999) *The functions of Groups*. Virginia: Commonwealth University.

- Fortune, S. H. (2003) *Inmate and prison gang leadership*. Unpublished doctoral dissertation, East Tennessee State University, Johnson City.
- Gardner, W. L., Pickett, C. L. i Brewer, M. B. (1990) Social exclusion and selective memory: How the need to belong influences memory for social events. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 486-496.
- Griffin, M. L., Pyrooz, D. i Decker, S. H. (2013) Surviving and thriving: The growth, influence and administrative control of prison gangs. U: J. L. Wood & T. A. Gannon (Ur.), *Crime and Crime Reduction: The importance of Group Processes* (str. 137-156). New York: Routledge.
- House, R. J., Hanges, P. J., Ruiz-Quintanilla, S. A., Dorfmann, P. W., Falkus, S. A. i Ashkanasy, N. M. (1999). Cultural influences of leadership and organizations: Project Globe. *Advances in Global Leadership*, 1, 171-233.
- Jovanić, G. i Petrović, V. (2017) Potrebe, praksa i efektivnost obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja osuđenih. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16 (2), 199-221.
- Krech, D., Crutchfield, R. S., i Balachey, E. L. (1972) *Pojedinac u društvu*. Beograd: Zavod za udžbenike Srbije.
- Krech, D. i Crutchfield, R. S. (1948) *Theory and problems of social psychology*. New York: McGraw-Hill.
- McGloin, J. M. (2007) The continued relevance of gang membership. *Criminology & Public Policy*, 2, 231-240.
- Mejovšek, M. (2002) *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naknada Slap.
- Milosavljević, B. (2005) *Socijalna psihologija ljudskih grupa*. Banja Luka: Filozofski fakultet Banja Luka.
- Pollock, J. M. (2005) The social world of the prisoner. U: J. M. Pollock (Ur.), *Prisons: Today and Tomorrow* (str. 79-123). Sudbury: Jones & Bartlett.
- Rot, N. (1983) *Psihologija grupa*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Ruddell, R. i Scott, T. L. (2011) Institutional Misconduct and Gang Membership: An Examination of Female Inmates. *Corrections Compendium*, 36 (3), 1-10.
- Shaw, M. E. (1981) *Group dynamics - the psychology of small group behavior*. New York: McGraw-Hill edition.

- Shelden, R. (2005) Gangs. U M. Bosworth (Ur.), *Encyclopedia of prisons & correctional facilities* (str. 360-363). Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Shrag, C. (1954) Leadership among prison inmates. *American Sociological Review*, 19, 37-42.
- Sulejmanović, D. (2022) VELIKIH PET OSOBINA LIČNOSTI VOĐE. Zbornik Radova Islamskog pedagoškog Fakulteta u Bihaću, 13(13), 219–234.
- Tomić, Z. i Glavač, K. (2019) Političko vodstvo. *South Eastern European Journal of Communications*, 1 (1), 9-20.
- Yukl, G. (2008) *Rukovođenje u organizacijama*. Jastrebarsko: Naknada Slap.

SOCIAL GROUPS AND LEADERSHIP IN PRISON

Abstract

Social groups were formed primarily because of more successful survival, and later because of a sense of belonging and the need to identify with others, that is, because of the affiliative and gregarious motive. The main goal of this paper is to show the way of formation and formation of social groups in prison and in this paper, we also deal with the definition of the concept of leadership and the selection of leaders in prisons, with special emphasis on the complexity and specificity of the concept of leadership in a specific prison environment. Leaders of social prison groups are usually individuals who have a relatively permanent stay in prison, and the choice of a leader in this environment differs from the choice of a leader in free groups, where the personality traits of the leader play a particularly important role.

Keywords: *social groups, prison, leadership, group leader*

الفئات الاجتماعية والقيادة في السجون

الملخص

تشكلت المجموعات الاجتماعية ابتداءً بسبب الحياة الأفضل للفرد، ولاحقاً بسبب الحاجة إلى التقارب والارتباط بالآخرين، أي بسبب الدافع الانتمائي والمجتمعي. إن الهدف الرئيسي من هذا البحث هو إظهار طريقة نشوء وتشكل المجموعات الاجتماعية داخل السجن، ويتضمن البحث تعريف وتحديد مفهوم القيادة واختيار القائد في السجون، بالتركيز على مدى تعقيد وتخصيص مفهوم القيادة في هذه البيئة. عادة ما يكون قادة المجموعات الاجتماعية في السجون أفراداً مقيمين بشكل دائم نسبياً في السجن، ويختلف اختيار القائد في مثل هذه البيئة عن اختيار القائد في المجموعات الحرة، حيث تلعب سمات شخصية القائد على وجه الخصوص دوراً مهماً.

الكلمات المفتاحية: المجموعات الاجتماعية، السجون، القيادة، قائد المجموعة.